

Humor Jónás Könyvében

1. Bevezetés

Az ószövetségi kutatók közt becses egyetértés uralkodik afelől, hogy Jónás könyve irodalmilag alapvetően különbözik a többi ún. kis próféta könyvétől. Ez a könyv nem Jónás beszédeinek a gyűjteményét tartalmazza, hanem egy történetet.

Jónás – a többi prófétától eltérően - feltűnően keveset beszél az emberekkel, ill. az emberekhez. A hajón először bemutatkozik az utasoknak (1, 9), aztán azt tanácsolja nekik, hogy dobják őt a tengerbe (1, 12). A ninivei igehirdetése pedig egyetlen mondatba van tömörítve. „Még negyven nap és elpusztul Ninive!” (3, 3). Egyébként Jónás csak az Úrral beszél. Először imádkozik hozzá (2. rész – az, hogy Jónás költői szövegbe foglalt imája későbbi betoldás vagy sem, most nem fontos) aztán pedig morcosan és dűnnyögve vitatkozik vele (4. rész). Jónás imáját, ill. Istennel való vitáját nem lehet Jeremiás vallomásaihoz hasonlítani, mert egy szokatlan esemény kereteibe van foglalva. Jónás könyve éppen a szokatlan kalandok miatt a legismertebb prófétai könyv.

Már az a tény, hogy Jónás lényegesen többet beszél az Úrral mint az emberekkel, és hogy az Úrnak sokkal több a mondanivalója Jónás számára mint az ő hallgatói számára, azt mutatja, hogy esetünkben nem egy szokványos prófétai könyvről van szó. A többi prófétai könyvtől abban is eltér ez a könyv, hogy a főszereplő nem egy pozitív hős, hanem inkább egy karikatúra, torzkép. A történet folyamán háromszor meg akar halni (1, 12; 4, 3; 4, 8 – 9).

2. A könyv irodalmi műfaja

A legújabb kommentárokból azon szerzők véleménye, akik egyetértenek abban, hogy Jónás könyve másfajta, mint a többi prófétai könyv, nagyon eltér abban, hogy milyen irodalmi műfajról is van szó. Példaként a következő véleményeket említem: „terjedelmes prófétai legenda” (Koch), „didaktikai mű” (Brzegowy), „példabeszédszerű elbeszélés” (R. Smend), „sokkoló elbeszélés” (Lange) a „apokrif bibliai novella” (Brandstaetter).¹ Anton Tyrol szlovák katolikus teológus Golka véleményéhez hajlik, aki szerint „jól átgondolt didaktikus és pszichológiai alapon felépített multidimenzionális elbeszélés”-ről van szó.² James D. Smart példázatnak tartja Jónás Könyvét.³

Hans Walter Wolff még további irodalmi műfajokat is figyelembe vesz. Szerinte jelen esetben midrasról van szó. Ha 2Kron 13, 22-ben a midras meghatározása található (történet, életút, viselt dolgok), akkor Jónás Könyve midras, amely 2Kir 14, 25-höz vagy Jer 18, 8-hoz esetleg 2M 34, 6-hoz kapcsolódik. E szerző szintén azonban a midras megnevezés nem fejezi ki Jónás Könyvének jellegét.⁴

Ugyanez a szerző azt is fontolóra veszi, hogy olyan novelláról van szó, amelyet Jób Könyve kerettörténetéhez vagy Eszter Könyvéhez esetleg Rút Könyvéhez lehetne hasonlítani. Ha novelláról van szó, akkor egy nagyon erősen didaktikus szándékú novellával van dolgunk.

Azt az irodalmi műfajt, amely által Jónás története el van beszélve, szatirikus novellának is nevezhetnénk. A fent említett vélemények mellett, amelyek mind helytállóak, azt is figyelembe kell venni, hogy Jónás Könyvében sok a komikus, groteszk, ironikus és

¹ A felsorolt szerzők műveit idézi Tyrol, Anton: Prorok Jonáš, KBD Svít 2001 (a továbbiakban: Tyrol), 61 – 65 old.

² Tyrol, 133. old.

³ Érveit lásd: James D. Smart: The Book of Jonah in. The Interpreter's Bible, Volume 6, Abingdon Press Nashville, Tennessee 1956 (dalej: Smart), 872. old.

⁴ Hans Walter Wolff: Obadja, Jona, BKAT XIV/3 Neukirchener Verlag 1977 (a továbbiakban: Wolff: Jona), 60. old.

szatirikus vonás. Szatirikus novelláról is beszélhetünk, amelynek komoly kritikai célzata van, és amelynek főhőse egy prófétának a torzképe.

Wolff arra is rámutat, hogy a szatíra éle fokozatosan tompul annak függvényében, ahogy a könyv írója fokozatosan felismeri, hogy „milyen nagyon hasonlít arra, akít nevetségessé tesz.”⁵

Ha Jónás Könyvét szatirikus novellának fogjuk fel, akkor megoldódik a gondunk a nagy hallal, amely legalább olyan nagy, mint maga a hal. Nem kell vesződnünk azzal, hogy a „nagy hal” cethal-e (amely mellékesen emlős) vagy valamilyen cápa-fajta. Elmarad a kérdés, hogy túl lehet-e élni három napot és három éjjelt „a hal gyomrában” (2, 1). Amennyiben a könyv szatirikus novella, megláthatjuk benne „Isten szeretetteljes mosolyát egy szűkkeblű kegyes ember felett.”⁶ Golka nagyon helyesen figyelmeztet arra, hogy a szatíra és az irónia „nem a zsidóság elleni polémia, hanem belső korrekció.”⁷

3. Jónás Könyve mint szatirikus novella

Az állítás, hogy Jónás Könyve szatirikus novella, bizonyításra szorul. Ezt a bizonyítási eljárást a könyv a könyv néhány passzusának elemzésével lehet elvégezni.

1. Az első groteszk jelenet mindjárt a könyv elején található. Jónás rögtön az Úr parancsának elhangzása után. Hogy menjen Ninivébe, nagy sietve és szó nélkül az ellenkező irányba megy – Tarsisba. Jónás tevékenysége öt narratív igével van kifejezve: elindult, elment, talált, fizetett, hajóra szállt (*q-v-m; j-r-d; m-c-'; n-t-n; j-r-d*). Szándékát pedig két inf. cstr. fejezi ki: hogy meneküljön, hogy menjen (*liberóach; lábó*). Wolff arra is figyelmeztet, hogy Jónás „buzgó aktivitása nevetségessé, mert saját ismeretei szerint is (1, 9!) felesleges.”⁸ Jónás sietsége gyorsított némafilmre emlékeztet. A groteszkség nyilvánvaló.

Jónás cselekvése nemcsak abban ellentétes Isten akaratával, hogy ellenkező irányba akar menni, hanem abban is, hogy szó nélkül cselekszik, pedig azt a feladatot kapta, hogy beszéljen (*q-r-' - 1, 2*).

2. A második humoros mozzanat akkor következik, amikor a hajó Jónás miatt viharba kerül. Minden utas a maga módján imádkozik és dolgozik. Azt teszik, ami a legésszerűbb. Kidobnak minden nélkülözhetőt, hogy könnyítsenek a hajón. Jónás egészen másként cselekszik: nem imádkozik és nem dolgozik, hanem mélyen alszik. Az egyedüli ember a hajón, aki hatásosan tudna imádkozni, nem teszi azt. Lehet, hogy ez a gondtalan alvás az első utalás arra, hogy később meg akar majd halni (lásd 1, 12; 4, 3. 9). Az alvó Jónás és a kétségbeesetten aktív tengerészek szembeállítására éles szatíra.

3. A következő szatirikus mozzanatot a kapitány szavaiban lelhetjük fel, amelyeket Jónáshoz intézett. Először leszidja őt, álomszuszéknek nevezi (*nirdám*)⁹ és aztán ráparancsol, hogy ő is imádkozzon. A kapitány szavaiban visszahangzik Isten parancsa: *qúm qerá'*, amely 1, 2-ben hangzott el. A pogány kapitánynak kell Isten prófétájára parancsolni, hogy imádkozzon.

4. Ironikus hangvételt találhatunk a tengerészek imájában is (1 14), hogy ne legyenek felelőségre vonva egy ártatlan ember megöléséért. Az ártatlan vér említése (*dám náqi*) arra is utalhat, hogy az utasok azzal a lehetőséggel is számolnak, hogy Jónás nem mond igazat. Valószínűbb azonban az a magyarázat, hogy a megszokott jogi szóhasználattal élnek (lásd 5M 21, 8 és Jer 26, 15) és így nem Jónás ártatlanságán van a hangsúly (Jónás vétkes volta már nyilvánvaló a sorsvetés óta), hanem az utasok cselekvésén, amikor majd Jónást megölik.

⁵ Wolff: Jona, 63. old.

⁶ ugyanott, VIII. old.

⁷ Véleményét idézi Tyrol, 116. old.

⁸ Wolff: Jona, 74. old.

⁹ A magyar ökumenikus fordítás – Mi van veled, hogy ilyen mélyen alszol? – nem adja vissza egészen a kapitány szavainak életét.

Wolff szerint „az elbeszélő azért ad a tengerészek ajkára az izraeli hagyományból származó mondatokat, hogy megmutassa, mennyire korrekt módon járnak el. Az ironikus mellékhangot csak akkor értjük meg, ha előttünk van Jeremiás ellentétes esete és fülünkben cseng Jer 26, 15.”¹⁰ Jeremiás ez említett helyen ezt mondja: „De tudjátok meg, hogy ha megöltök, ártatlan vér terhel benneteket...”

5. Lehetetlen nem észrevenni azt az ironikus mozzanatot sem, hogy Jónás a hal gyomrában eltöltött három nap és három éjszaka után ki van köpve a szárazföldre „mint ami megemészthetetlen.”¹¹

6. Ha figyelembe vesszük a 2,1-et, akkor a hal három nap és három éjjel alatt ugyanazt az utat tette meg mint a hajó Jaffából a nyílt tengerre. Az elbeszélő nem mondja el, miként került Jónás a szárazföldre. Elbeszélési szempontból ez nem lényeges. Ezért az utazásért azonban Jónásnak – a hajóúttal ellentétben - nem kellett fizetnie. A tarsisi útért nagyon sokat kellett fizetnie: 1, 3 szerint az összes hajójegy árát.¹² A szárazföldre azonban ingyen szállította őt Isten. Ismét egy humoros mozzanat.

7. A ninivei bűnbánat leírása és a király cselekvése, aki példát mutat alattvalóinak (3, 6 – 9), Jójákim király és a jeruzsálemiek bírálataként fogható fel, akik hasonló esetben ellenkező módon cselekedtek (lásd Jer 36).

8. Miután Ninive lakosai hittel elfogadták Jónás szavait és bűnbánatot tartottak, elkerülték Isten ítéletét (3, 10). Ezen a helyen kívül csak Jer 18,7köv-ben van kifejtve az a gondolat, hogy a pogányoknak is van lehetősége arra, hogy az isteni ítélet elfogadása és bűnbánat után kegyelemben részesülnek és elkerülik Isten ítéletét. Ez a három lépés, mármint az ítélet elfogadása, a bűnbánat és az ítélet visszavonása, amelyről Jeremiás csak általánosságban beszélt, jelen esetben konkrét valósággá válik. Wolff szerint „sok izraeli fülben ez keserű kacajként hangzott, miszerint Izrael utolsó előnye is el lett törölve.”¹³

9. Miután Isten megkegyelmezett Ninivének, Jónás bosszúsan imádkozik. Jónás ebben az imájában is idézi az Szentírást. Az Úr tulajdonságait 2M 34, 6 – 7 és Jóel 2, 13 szerint sorolja fel: kegyelmes (*channún*), irgalmas (*rachúm*), kegyelemben gazdag (*rab-chesed*) és megbánja a rosszat (*nichám 'al-hará'á*). Az Úr tulajdonságai, amelyeket az istentiszteletben nemegyszer Isten dicséretére voltak felsorolva (pl. Zsolt 86, 15; 103, 8), most szemrehányássá és váddá változnak. Jónás ugyanis azzal indokolja haragját, hogy Isten éppen a felsorolt tulajdonságokkal rendelkezik. Ez egy újabb ironikus eleme a könyvnek.

10. Jónást afeletti nagy haragja után, hogy Ninive megmenekült (4, 1), nagy öröm tölti el, miután csodálatos módon felnövekedett egy növény, amely árnyékot adott neki. Ebben is jó adag irónia van, hogy egy dühöngő ember elkezd örülni, amikor egy kicsit jobban megy a sora. Jónás akkor örül, „amikor az Úr Isten jó hozzá. Isten Ninive iránti jósága azonban csak felbőszítette.”¹⁴ Ismét egy ironikus motívummal van dolgunk: Jónás hangulatának radikális változását egy kis kényelem idézte elő.

11. Isten megkegyelmezése Ninive felett azzal van 4, 11-ben indokolva, hogy a Niniveiek képtelenek az erkölcsi ítélőképességre: nem tudnak különbséget tenni jobb és bal kezük között. Mivel a mellékmondat, amely ezt állítja, az *'ádám* szóhoz kötődik, nem helyes az a magyarázat, melye szerint kis gyermekek azok, akik nem tudják, melyik a jobb és melyik a bal kezük. Itt felnőtt emberekről van szó, akik nem képesek erkölcsi kérdésekben dönteni. Wolff szerint ez egy újabb ironikus mozzanat, hogy „ami Jónás számára ok volt a megvetésre,

---

¹⁰ Wolff. Jona, 96. old.

¹¹ Wolff. Jona, 114. old.

¹² A *szekárah* szuffixuma a hajóra vonatkozik. Jónáson kívül más utasról nincs a történetben szó, csak személyzetről. Ezek szerint Jónás egyedül fizette az egész utat.

¹³ Wolff, Jona: 130. old.

¹⁴ Per-Olof Malk: Neporovnatel'ná láska, Vydavatel'stvo Polárka 2002 (a továbbiakban: Malk), 113. old.

az Isten számára ok a kegyelem gyakorlására.”¹⁵ Ha jobb és bal kéz közti különbségtételre való képtelenség a Niniveiek erkölcsi tudatlanságát akarja jelezni, akkor itt az van kifejezésre juttatva, hogy Istennek „kevesebb gondja van egy tudatlan, de alázatos nagyvárossal, mint egyetlen emberrel, aki ismeri Istent, de csökönyös.”¹⁶

12. Isten utolsó kérdésére – én meg ne szánjam meg Ninivét...? – Jónás nem válaszol. Bárhogy is válaszolna, mindig kénytelen lenne Istennek igazat adni.

Ha azt mondaná: „Igen, Uram, meg kell szánnod Ninivét, mert és is szánom a kiszáradt bokrot”, akkor Isten válasza így hangzana: „Miért kívánod akkor halálodat?”

Ha Jónás ezt felelné: „Uram, ne szánd meg Ninivét, mert bűnös volt”, akkor Isten ezt felelné neki: „Rendben van, de akkor téged is megbüntetlek, mert engedetlen voltál.”

Bárhogy is felelne Jónás, Isten a szaván fogná őt. Sakknyelven szólva: Jónás bárhogy lép, mattot kap az Úrtól.

A könyv utolsó kérdése már nem(csak) Jónásnak szól, „hanem az egész népnek, hogy fejezze ki véleményét Isten kegyelmes voltáról a pogányok iránt.”¹⁷

4. A könyv címzettjei

Milyen köröket, ill. milyen kegyességi irányzathoz tartozó embereket akar e könyv írója jobb belátásra juttatni? Csak akkor értjük meg a könyv mondanivalóját, ha erre a kérdésre megtaláljuk a választ.

Olyan köröket szólít meg ez a könyv, akiknek nem fér a fejükbe, miként lehet Isten egyszerre Izrael ellenségeinek szigorú bírója, de kegyelmes és irgalmas Isten is, akinek irgalmassága túllép minden határt. Olyan emberek vannak megszólítva, akiknek nem megy a fejükbe, hogy Isten miért nem büntette meg réges-régen Ninivét, a főellenség fővárosát (ha Ninive rejtjel vagy jelkép, akkor az éppen aktuális ellenséges hatalom fővárosát). Olyan körök vannak megszólítva, akik szkeptikusak a régebbi prófétai fenyegetések iránt. Ilyen nézetekkel Ézs 5, 19-ben, Ez 12, 22-ben, Szof 1, 12c-ben és Mal 2, 17-ben is találkozhatunk. Olyan köröket szólít meg ez a könyv, akik úgy gondolják, hogy ilyen körülmények között értelmetlen dolog Istennek szolgálni (Jónás háromszor kívánja halálát), mert Isten nem tesz különbséget Izrael és a pogányok között. Olyan emberek szól ez a könyv, akik nem hajlandók elfogadni, hogy a pogányok is Isten gyermekei (csak még nem tudnak róla) és akik senki másnak nem kívánják Isten irgalmát, csak saját maguknak.

A Krisztus előtti 3-ik századra volt jellemző az ilyen módon eltorzult kegyesség, amelynek éppen olyan hideg zuhanyra volt szüksége, mint amilyen Jónás könyvének üzenete.

5. A könyv üzenetének összefoglalása

Mit hirdet Jónás Könyve azoknak az embereknek, kiknek gondolkodásmódját az imént felvázoltuk? Kigúnyolja és pellengérré állítja a fogság utáni gyülekezet eltorzult és megcsömörlött hitét, amelyre a nacionalizmus, partikularizmus és idegengyűlölet volt jellemző.

Jónás szavai és tettei szöges ellentétbe vannak állítva. A próféta ugyan vallást az Úrról, a menny Istenéről, „aki a tengert és a szárazföldet alkotta” (1, 9), de „az Úr elől menekül” (1, 10). Jónás azzal mentegeti engedetlenségét, hogy ő már úgyis előre tudta, előbb mint maga az Úr, hogy a büntetésből nem lesz semmi (4, 2köv). Jónásnak nem tetszik, hogy Isten megkegyelmez a pogány nagyvárosnak (4, 1), nem akar hinni Isten kegyelmében és a városon kívül várja, hátha jön az ítélet (4, 5). Ez annak a partikularizmus gúnyrajza, amely

---

¹⁵ Wolff: Jona, 149. old.

¹⁶ Tyrol, 114. old.

¹⁷ Tyrol, 113. old.

nem akarja elfogadni, hogy Isten a pogányok Istene is (lásd R 3 ,29-et is). A mennybéli örömmel (3, 10) éles ellentétben van Jónás morcossága afelett, hogy a büntetés elmarad (4, 1köv).

Jónás Könyve rámutat arra, hogy mennyi erőfeszítésébe kerül Istennek minden egyes izraeli ember torz hitének rendbetétele. Az Úrnak szelet és vihart kellett támasztania (1, 4), egy nagy halat kellett igénybe vennie, tehát az egész óceánt meg kellett mozgatnia, hogy Jónás engedelmessé váljon az ismételt parancsnak, hogy menjen Ninivébe (v. ö. 1,2-t 3, 2-vel). Az Úrnak egy növényt, egy férget, keleti szelet és tikkasztó napsütést (4, 6 – 8) kellett felhasználnia arra, hogy a próféta felfogja az isteni kegyelem indítókait.

Az Urat ez a könyv nemcsak mint Teremtőt mutatja be, hanem mint kegyelmes Istent is, aki minden nép felett uralkodik. Azért irgalmas, mert azok, akiket meg kellene büntetnie, az ő teremtményei. Ő kegyelmes az általa teremtett világhoz (4, 10 – 11). Ha Jónás szánakozása egy növény felett, amely nem is az övé, indokolt, akkor mennyivel indokoltabb Isten szánakozása egy nagy város felett. Az Úr kegyelmének indokoltsága a könyv végén egy kérdés által van kifejezve. A kérdés úgy van megfogalmazva, hogy a legmegátalkodottabb partikularistának is igenlő választ kell rá adnia. A könyv azzal zárul, hogy a prófétának, aki lázadozott Isten pogányok iránti kegyelmével szemben, meg kell adnia magát.

Isten ama nagy erőfeszítésének háttérén, amellyel Izrael torzult hitével bajlódik, még jobban kidomborodik az a minimális erőfeszítés, amelyet Istennek azért kell kifejtenie, hogy a pogányok higgyenek benne. A pogányok hisznek az Úrban, mihelyt találkoznak az ő küldöttével.

A tengerészeknek elég volt átélni a vihart, hogy felismerjék, mekkora az Úr haragja azzal szemben, aki ellenáll neki, és hogy félelemmel féljék az Urat, áldozatot mutassanak be és fogadalmakat tegyenek (1, 15). A niniveieknek elég Jónás egymondatnyi prédikációja (3, 4), hogy megtérjenek (3, 5köv). A niniveiek kérdése „Ki tudja...?” (3, 9) emlékeztet a Jóel 2, 14-ben elhangzó kérdésre és Isten szabadságát és szuverenitását fejezi ki.

A pogányoknak, akiket ebben a könyvben a tengerészek és a niniveiek képviselnek, különböző utak és módok adatnak arra, hogy megismerjék az Urat. Megismerhetik őt mint hatalmas Teremtőt, de mint olyan Istent is, aki büntetéssel fenyeget és bűnbánatra hív.

A fogság utáni Izrael deformált hite akadály a pogányok számára, hogy higgyenek az Úrban. Követek nélkül nem jut el Isten ígéje a pogányokhoz. A követek viszont engedetlenek és nincs helyes elképzelésük arról, hogy Isten minden embernek a teremtője és ezért az egész emberiséghez irgalmas akar lenni.

A hit eltorzulása helytől, időtől és felekezettől független jelenség. Ezért Jónás Könyve mindnyájuk számára tükör, amely előtt fel kell tenni a kérdést: Tükröm, tükröm, mond meg nekem, nem torzult el az én hitem?

Prof. ThDr. Bándy György